

**ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ АГЕНТИВІВ
ІЗ СЕМАНТИКОЮ ЗБІРНОСТІ В ГОВІРКАХ ЗАКАРПАТТЯ**

doi: 10.12958/2227-2631-2019-1-40-35-45

Олена Юсікова,

*кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу діалектології
Інституту української мови НАН України
<https://orcid.org/0000-0001-9352-2008>*

У статті послідовно розглянуто особливості творення збірних іменників агентивів, що охоплюють кілька словотвірних типів. Розглянуто випадки семантичних зрушень, розширення семантики похідних лексем, встановлено зв'язок між семантичним полем вихідної і похідної лексем. Домінантною в досліджуваних говірках при творенні збірних назв є не власне кількісна, а емоційна, оцінна семантика. Серед дериватів виділяємо номени, що характеризують осіб і за внутрішніми, і за зовнішніми властивостями, а іноді за поєднанням різних якостей, що творять певний образ людини в уяві діалектоносіїв. Увагу зосереджено на вагомості дослідження оцінної семантики при формуванні збірної назви, розглянуто окремі випадки функціонування словотвірних синонімів, що різняться експресивно-емоційним забарвленням. У говірках Закарпаття збірні назви агентивів найпослідовніше творяться за допомогою ряду давніх суфіксів: *-ств-о, -ин-а (-іня), -ня, -от-а, -івл-а, -ник, -ача (-яча), -й(а), -ій(а)*. Широко паралелі словотворчих типів іменників з семантикою збірності простежуємо в лемківських, бойківських, покутсько-буковинських говірках. Розглянуті особливості функціонування агентивних назв із семантикою збірності свідчать про багатство семантичних відтінків досліджуваних номенів у межах різних словотвірних типів. Нами відстежено випадки відповідності кожному конотативному чи ситуативному значенню окремого словотвірного форманта збірності, чи окремої лексеми, а також полісемії в межах однієї лексеми. Спостереження показують, що в більш широкому діалектному континуумі суфікс збірності може поставати як виразник кількох конотативних значень. Відтінки конотативних значень знаходять своє вербальне вираження в словотвірних похідних з семантикою збірності. Констатуємо, що в діалектній мові розряд збірності відзначається набагато більшою різноманітністю, порівняно з літературною мовою. Подальші спостереження відкриють широкі можливості для аналізу функціонування категорії збірності і на матеріалі південно-західних говорів, і в континуумі української діалектної мови загалом.

Ключові слова: іменники агентиви, категорія збірності, словотвір, суфікс, українські говірки Закарпаття.

The article deals with the peculiarities of the creation of agent names with semantics of collectiveness covering several word-building types based on various suffixes. The cases of semantic changes, expansion of the semantics of derivatives of tokens are considered, and the connection between the semantic field of the original and derivative tokens is established. Attention is focused on the importance of evaluative semantics in the formation of the names with semantics of collectiveness, considered separate cases of the functioning of word-formation synonyms, which differ in expressive emotionality. Dominant in the studied dialects when creating collectable names is not actually quantitative, but emotional semantics, semantics of evaluation. According to our observations in the dialects of Transcarpathia, the collective names of agents are most consistently created using a number of suffixes: *-stv-o*, *-in-a (-inya)*, *-nya*, *-ot-a*, *-ivl-a*, *-nik*, *-acha (-yacha)*, *-j(a)*, *-ij(a)*. We observe broad parallels of word-generating types of agent names with semantics of collectiveness in the neighboring Lemko, Boyk, Pokut-Bukovinian dialects. Among the derivatives are the nomens that characterize internal and external properties of the individuals, and sometimes a combination of different qualities that create a certain image of man in the imagination of carriers of the dialect.

Key words: agent names, the category of collectiveness, word-formation, suffix, Ukrainian dialects of Transcarpathia.

Вступ. Словотвір іменників у південно-західних говорах уже довгий час є предметом зацікавлень діалектологів (дослідження В. Німчука, Я. Закревської, Г. Шила, К. Лук'янюка (Німчук, 1955; Німчук, 1962; Закревська, 1976; Закревська, 1997; Шило, 1969; Лук'янюк, 1966). Укладаючи Матеріали до Словника українських говірок Закарпаття (Грицак, 2017), а також вивчаючи діалектну систему говірки села Богдан Рахівського району Закарпатської області, ми звернули увагу на деякі особливості функціонування діалектних збірних назв, зокрема на вирішальну роль конотативної та оцінної семантики при творенні агентивів із семантикою збірності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському мовознавстві сьогодні утвердилося визначення збірних іменників як слів, які означають сукупність однакових (або подібних) осіб чи предметів як одне неподільне ціле, що протиставляється одиничності та множинності. У світлі сучасного граматичного вчення „словотвірна категорія збірності іменників ґрунтується на квантитативному значенні супровідного предиката, співвідносного із компонентами *багато*, *сукупність*, базового словосполучення, що дало підстави віднести її до кількісно-експресивних супровідно-предикатних словотвірних категорій” (Олексенко, 2002). Згортання такого словосполучення, на думку В. Олексенка, відбувається на користь модифікованого компонента, а модифікаційний предикатний компонент перетворюється на суфіксальний формант збірності. Словотвору іменника в діалектній мові присвячено багато праць, серед яких дослідження Г. Аркушина (Аркушин, 2004), О. Харківської

(Харківська, 2015), Г. Шумицької (Шумицька, 2010) та ін. У діалектній мові, порівняно з літературною мовою, розряд збірності відзначається набагато більшою різноманітністю (Закревська, 1976, с. 82; Черкес, 1994, с. 9). Це питання детально розглянуто в працях Н. Черкес, С. Панцьо (Черкес, 1990; Черкес, 1991; Черкес, 1994; Панцьо, 2000). В історичному аспекті проблемам словотвору іменника, зокрема і постанню збірних назв в історії мови, присвятив свої дослідження І. Білоусенко (Білоусенко, 2009). Домінантною при творенні збірних агентивних назв є не власне кількісна, а емоційна, оцінна семантика. Теоретичним підґрунтям дослідження оцінних назв на сьогодні в українській діалектології є, зокрема, праця В. Лєснової (Лєснова, 2004). Вивчаючи суфіксальні іменники – оцінні номени, учена зазначила: „Перспективи досліджень вбачаємо в розробці проблеми цінностей і оцінки в аспекті словотвору, зокрема в установленні на діалектному матеріалі предметів оцінки та специфіки словотворчого вираження різних типів оцінки” (Лєснова, 2012, с. 192).

Методи дослідження. У статті застосовано метод лінгвістичного опису для систематизації і презентації лексичних одиниць, а також метод аналізу структурно-семантичної організації досліджуваних номенів.

Виклад основного змісту. За нашими спостереженнями в говірках Закарпаття збірні назви агентивів найпоспідовніше творяться за допомогою ряду суфіксів: **-ств-о**, **-ин-а (-іня)**, **-ня**, **-от-а**, **-івл-а**, **-ник**, **-ача (-яча)**, **-й(а)**, **-ій(а)**. Широкі паралелі словотворчих типів іменників з семантикою збірності простежуємо в сусідніх лемківських, бойківських, покутсько-буковинських говірках (Панцьо, 2000; Гуцульські, 1997; Негрич, 2008; Грицак, 2017; Піпаш, 2005; Онишкевич, 1984; Словник буковинських, 2005; Словник гуцульських, 1991).

Розглянемо деякі особливості функціонування збірних агентивів із суфіксом **-ство**. Назви на **-ств(о)** поширені загалом у говірках Карпатського регіону, зокрема на Гуцульщині (Черкес, 1991, с. 79), паралелі простежуємо і у словацькій мові, де словотвірною основою для назв на **-stvo /-tvo** також слугують здебільшого іменники, тобто однокореневі слова на позначення однієї особи, наприклад: *čítate'stvo* – *čítate'*, *diváctvo* – *divák* (Буднікова, 2012, с. 11). Лінгвісти визначають, що ці деривати історично в текстах були стилістично нейтральними. Суфікс **-ств(о)** у слов'янських мовах функціонував як основний на означення людського колективу, генетично пов'язаний з абстрактними назвами. У староукраїнській мові XIV – XV ст. формант **-ств(о)** також уживався для творення таких назв. У досліджуваних говірках з цим суфіксом паралельно зі стилістично нейтральними назвами відзначаємо чимало номенів, які разом з семантикою збіркою набули додаткових семантичних відтінків і навіть змінили чи розширили семантичне поле вихідного номена, наприклад: утворена за родинними зв'язками назва **вуїкївство**

(вуйкіўство, вуйкіўство, вўйкіўство, уйкўство), зб. до¹ вўйко ‘рідний дядько (брат батька чи матері)’. Бр², Бчк, Влс, ВЛч, Грб, Дв, Зн, Ілн, Ком, Кшн, Мй, Олш, Прч, Ркс, РП, Рс, Тх, Хж, Хл, Чб (*Він фурт с’а хв́алит своїм р́одом та вуйкіўством.* Рс), крім семантики збірності, отримала й додаткове значення ‘не лише брати батька і матері, а і вся чисельна рідня’. У досліджуваних говірках простежуємо збірну назву **чемерства** (**чеметва́, ч^шемства́**), що має два значення: ‘дрібні діти’ (*Куді́ ва́ша чемерства гори́ то́впит?*) і ‘багато людей, тварин або мурашок’ (*Ту́лку и’еметву́ йедно́му годовати́ т’ажско.* Врч). Паралелі простежуємо в сусідніх лемківських говірках, наприклад, **чемерство** ‘голодні діти’ (Панцьо, 2000, с. 24). Отже, у межах ширшого діалектного континууму спостерігаємо розширення семантичного поля лексеми, коли суфікс множинності є виразником кількох конотативних значень.

Утворення іменників з суфіксом **-їня (їня)** загалом поширені в східнослов’янських мовах. Формант служить для творення збірних назв людей за рисами зовнішності чи характеру. Сьогодні цей суфікс і його варіанти є непродуктивними в аналізованих говірках, простежуємо лише поодинокі назви. Звернемо увагу на назву **гарбужіня** ‘багато дітей у хаті’ (*Только много дітей в одной хижі, гарбужіня.* Вш). Бачимо, що в досліджуваних говірках інша збірна назва щодо дітей, пов’язана з іншим конотативним чи оцінним значенням, має вже інше лексичне вираження, порівняймо: **чемерства́ (чеметва́, ч^шемства́)** – **гарбужіня**. С. Панцьо відзначила назву з суфіксом **-ня** – **бахорня** на позначення поняття ‘галасливі діти’, з нулем суфікса – **ледач** ‘ледачі діти’, **ззіджа** ‘голодні діти’ (Панцьо, 2000, с. 25). Черкес виявила назву з суфіксом **-адь** непродуктивного нині словотвірного типу: **челядь** ‘багато дітей’, ‘діти в домі’ (Черкес, 1994, с. 12). Отже, в основі збірної назви не лише денотативне значення ‘діти’, а здебільшого конотативне, в окремих випадках контекстуальне, адже були виділені окремі назви для понять: ‘голодні діти’, ‘дрібні діти’, ‘багато дітей у хаті’ тощо. Н. Черкес, аналізуючи функціонування іменника **челядь**, зазначає, що в регіоні Карпат він нині функціонує зі значеннями: ‘члени сім’ї’, ‘велика сім’я’, ‘багатодітна сім’я’, ‘заміжні жінки’, ‘жінки’, ‘гурт людей на вулиці або у хаті’, ‘група молоді на весіллі’, ‘пастух з помічниками на гірському пасовищі’, ‘люди’ і дві назви для дітей з різною конотацією: ‘діти в домі’, ‘багато дітей’ (Там само). Цей іменник відображає давні словотвірні відношення. Лексема зазнала численних семантичних зрушень, адже в староукраїнській мові мала кілька інших значень: ‘члени сім’ї, що проживають разом’, ‘феодално залежні селяни, невільна робоча сила у феодалному господарстві’, ‘слуги’. Отже, семантика збірності в межах лексеми не лише спричинила широке конотативне різноманіття, різні вияви оцінності щодо одного денотата, а й розширила семантичне поле.

¹ Скорочення зб. до є граматичною ремаркою ‘збірне значення до’.

² Список скорочень назв населених пунктів подано в кінці статті.

Непродуктивність цього словотвірного типу призвела до ототожнення його з одиничним номеном і утворення вже від іменника **челядь** у досліджуваних говірках збірної назви з суфіксом **-ача**: **чильяччя**, зб. до **челядь** (*Се было йинно пор'адбчноје чил'ачча*. Зн).

Найпродуктивнішим у творенні збірних агентивних назв осіб за певними ознаками в досліджуваних говірках нині є суфікс **-ня**. Девербативи з суфіксом **-ня** в пам'ятках мають розмовний просторічний характер з негативним відтінком (Бевзенко, 1960). Аналіз зібраного нами діалектного матеріалу, дані інших дослідників дають підстави стверджувати, що в закарпатських, а також у частині гуцульських говірок Закарпаття суфікс **-ня** є багатозначним, є словотворчим формантом в утворенні іменників різних словотвірних типів, серед яких найбільшу групу становлять назви за певними властивостями людей, за зовнішнім виглядом. Цей формант характерний для збірних назв Карпатського регіону загалом (Черкес, 1994, с. 9). Деривати з суфіксом **-ня** охоплюють назви людей, риси яких мовці сприймають як типові, характерні й такі, що відкривають можливості для творення збірної назви. Окремо можна виділити групу збірних назв осіб за віковими особливостями, що разом з семантикою збірності набувають певного контекстуально негативного відтінку, наприклад: **баканн'я**, зб. хлопці-підлітки (*Та ци до нійї хлбци'і хдд'ат? Отó самá бакан':á*. Вн, за родом діяльності: **воянн'я** (**вой'ач'н'я**), зб. до **вояк** (**вдй'ак**) 'вояк, солдат', є характерними для південно-західного наріччя. Деякі іменники мають у говірках Закарпаття кілька значень, що набувають часткового емоційно-негативного забарвлення, зокрема: **баранн'я** – зб. до **бар'аба** 'мандрівник'. НБс – Іза, Лкц, НСт, Сн, Трн; а також 'робітник, який працює лопатою'. Бдв, Збр, Ркс, Сас, Спр, Яс; 'холостяк'. Трв; **волошн'я**, зб. до **в'олох** 'людина, яка виготовляє корита, ложки з дерева'. Влс. Суфікс розширює поле свого функціонування в збірних назвах, поєднуючись з різними основами в межах іменників жіночого роду. Деякі з них набувають разом з семантикою збірності експресивно-емоційного забарвлення, передаючи співчутливе ставлення мовців до названих осіб: **баранн'я**, зб. до **бар'аба** 'бідний чоловік'. Лт; **голиганн'я**, зб. до **голиган** 'бідний, убого вдягнений чоловік'. Творення збірної назви паралельно з метафоризацією вихідного поняття простежуємо в назві **авшусн'я** (**авшушн'я**, **аўшушн'я**), зб. перен. 'хворі солдати' (*Вшйтка аўшушн'я будé пропушчена*. Блк). Іменник **авшусн'я** походить від номена **авшус** (**аўшус**, **авшуш**, **аўшуш**) 'найгірший сорт деревини'. Отже, семантика збірності при словотворенні поєднана з метафоризацією позначуваного поняття. При творенні цієї назви домінантною є семантика негативної оцінки. Переважаючими серед збірних агентивних номенів з суфіксом **-ня** є назви осіб чоловічої статі за внутрішніми ознаками, що набувають чи поглиблюють негативне експресивно-емоційного забарвлення вихідної назви, наприклад: іменник **бабасн'я** (*Йе туді по селу тдйі хлопчдуні, тдйі бабасні ддста*. Рс), зб. до **баб'ас**, що походить у свою чергу від іменника **ба'аба** і означає

‘чоловік, який любить втручатись у жіночі справи’. Відзначимо, що Н. Черкес зафіксувала семантику назви ‘розпусні чоловіки’ (Черкес, 1991, с. 77). Ужита поруч у висловленні з назвою **бабасня** як друга назва – **хлопчівня**, зб. до назви **хлопець**, розширює семантичне поле узагальненого поняття, підсилює негативне емоційне забарвлення обох номенів. Паралельно в досліджуваних говірках функціонує і форма множини іменника **бабасі** (*Бабасі – такі л’уде або хлопці’і, шо лиш л’убл’а ж жóнами йармаркувати. Коло них с’а крут’а.* Рс). Ставлення діалектоносіїв до роботи, повага до сімейних цінностей завжди були одними з головних критеріїв оцінки людини. Народна мораль сприймає такі якості, як ледарство, позашлюбне життя тощо як одне поняття недоброчесності. Назва з семантикою збірності підкреслює зневажливе ставлення в народі до таких осіб загалом. Формування збірних іменників – негативно-забарвлених назв ледарів і гульвіс у досліджуваних говірках у межах словотворчого типу з суфіксом **-ня** – відзначене значною кількістю номенів: **бабрачня**, зб. до **бобрак** (**ба́брак**, **бобра́к**) ‘людина, яка повільно і недбало працює’ (*Йой бабрачн’а пустá! Ни гóдни н’ич схісно зробіти.* Рс); **бельбасня** (**бил’бас’н’а**, **бел’бас’н’й**, **бул’басн’а**), зб. до **бэльбас** (**біл’бас**, **бёлбас**, **белбáс**, **белбéс**, **бэйбас**, **бийбас**, **бёмбас**, **бўл’бас**). 1. ‘телепень, ледащо’ 2. ‘вайло, незграбна людина.’ Крц. Іменник **бельбасня** має в гуцульській говірці села Росішка ще одне значення – зб. до поняття ‘коханець’ (*Тігайес’а бел’бас’н’а, йак гниlá коўбас’н’а.* Рс). Суфікс **-ня**, отже, не лише передає семантику збірності щодо агентивної назви, а й відтворює палітру почуттів зневаги, несприйняття до таких людей. Подібну конотацію мають у говірках Закарпаття і назви: **бетярня** (**бет’ирн’й**, **бит’ар’н’а**), зб. до **бэ́яр** (*Бет’арн’а пйе та гул’áйе.* Тн), іменник функціонує паралельно з дериватом з суфіксом **-ота**: **бетярнóта**; **бульбасня**, зб. до **бўльбас** ‘бельбас, ледар’ (*Йе то́йі бул’басні доста.* Бб); згаданий нижче іменник **барабня**, зб. до **барáба**, але вже з експресивно-емоційним негативним забарвленням: ‘пройдисвіт’; ‘людина, яка не затримується довго на одному місці роботи’. ВВ, Влк, Крс, Прч (*Нал’ізла тіл’ка барабн’а, шо нé мож було с’а кину́ти.* Стр), **балабуцня**, зб. до **балабу́ца** ‘неприваблива жінка’. Бр; ‘розумово відстала жінка’. Виразну конотативну семантику мають іменники: **басликачня**, зб. до **баслика́ч** (*Росплóдилос’а басликачн’й, йак по дожджі грибн’й.* Рс); **бахорня** (**бахурн’а**), зб. до **ба́хор** (*Через бахурн’у нé мош с’а на вулицу ўказати*); **вавачня** (**вавачн’й**), жін., зб. до **вава́к** ‘чоловік, який нерозбірливо говорить’ (*Нимá летін’а, лиш самá вавачн’а.* Рс). І паралельно до цього іменника функціонує форма множини **вавакі** (*З л’удий л’уде, а з вавакіў вавакі.* Рс). У досліджуваних говірках простежені збірні оцінні назви людей за етнічною приналежністю, формування таких назв завжди поєднане з відповідним ставленням діалектоносіїв до тої чи тої етнічної групи. Так, румунів часто називали з відтінком неприязні, як чужих, зайшлих людей: **волошня** (**волошн’а**, **волошн’й**), зб. до **во́лох** (**воло́х**): ‘румун’ (*Онто́та волошн’а*

би купіла дров; Волошн'а вже ни йде на дрíва. Рс); 'смуглявий чоловік'. Влх, Дв, Лкц, Чрн; **бусурма́ня**, зб. до **бусурма́н** 'людина іншої віри, не християнин' (*Зібралос'а йакес' там бусурма́н'а*). Іменник має також похідне переносне значення 'сердиті непривітні люди'.

За зовнішніми характеристиками виникли назви чоловіків і збірних понять за допомогою суфікса **-й(а)**, наприклад: **бутука́ня**, зб. до **бутука́н**, 'товстий чоловік, хлопець' (*Мо́йа ді́учина сухітр'а, а там самé бутука́н'а*); **валига́ня (валига́н'и)**, зб. до **валига́н** 'великий лінивий чоловік' (*Порозл'іга́лос'а валига́н'а та спит, а робóта сто́йіт. Рс*); **булеха́ня**, зб. до **булеха́н** 'огрядний хлопець' (*Хóдит туди́ булеха́н'а по́ночи. Рх*); **буцма́ня**, зб. до **буцма́н** 'товста, повновида людина'; **бучка́ня**, зб. до **бучка́н** 'здоровань'; **гаждуга́ня**, зб. до **гаждуга́н** (*Сіла л'у́де, гаждуга́н'а бу́ли там*). Відзначимо, що іменники типу **буцма́ня** і **бучка́ня**, **гаждуга́ня** мають паралельну семантику назв жінок з відповідними рисами, похідних від назв: **буцма́н**, **бучка́н**, **гаждуга́н**.

Малопродуктивним суфіксом є суфікс **-івля (-івья)**, який надає збірній назві фамільярного або зневажливого забарвлення, наприклад: **вагарі́вля (вагарі́вл'и, вагарі́вл'а, вагару́л'а)**, зб. до **вага́рь** 'лінивий чоловік із грубими рисами'. Рс; **паскудивля́**, зб. до **паску́да (паску́да)** 'потвора'. Бгд, Блн, Бр, Дбв, Дрв, Дмш, Зн, Кл, Крт, Кшт Лк, Мд, Мдн, Мкл, Пшк, РП, Трч, Тх, Хж; 'погана жінка'. Іза; 'ненависна, погана людина'. Вн, Клч.

Іменник на позначення збірності від номена **ба́ба** функціонує в трьох словотвірних варіантах від нейтральної до експресивно забарвленої негативної семантики, наприклад, з суфіксом **-ник**: **бабні́к**, зб. до **ба́ба** (*Во́йна забра́ла л'уді, та в сел'і виста́вс'а сам бабні́к. НБ – Бнк, Дв, Зч, Клч, Нгр*); з суфіксом **-ища**, що загалом є дуже рідко вживаним формантом на позначення збірності: **бабні́ща**, зб. до **ба́ба** (*Ади́, йак бабишчу́ много са зла́зило доу́йен:а. Дмш*). З негативним відтінком вживається в говірках Закарпаття і збірний іменник **бабня́ (бабн'и́)** 'група жінок' (*Изобра́лас'а сама́ бабн'а́, та ни го́дна й одна́ д'і́ўка пруйти́, ко́жду убго́вор'ат. Вн; Там не йди, бо там сама бабн'а. Лкц – Зн, КсП, Лпч, Ркс, Рс, Тн, Чб*).

Досліджувані говірки мають і збірні назви за формою множини, що, зазвичай, є стилістично нейтральними, наприклад: **пая́тки**, зб. до **пая́тка** (*Ади ототі́ пая́ткі́ такі́ краса́ні сорочкі́ ма́ли*). У багатьох випадках у сусідніх лемківських говірках збірність виражено формою називного відмінка множини: **жени**, **дівки**, **парі́бци** (Панцьо, 2000, с. 25).

Посиленої експресивно-емоційної семантики в досліджуваних говірках надає утвореним номенам і суфікс збірності **-ача (-яча)**, наприклад: **гонорня́ча (гонорн'и́ч'и)**, зб. до **гонорня́к** 'гордий чоловік' (*З тим гонорн'а́чом ни мож и говорі́ти. Кл*); **вандрі́вни́ча (вандрі́вни́ча, вандрі́вни́ч'и, вандрі́вни́чâ, вандру́їни́ча, вандрі́вни́ча, вандрі́вни́ча, вандру́їни́ча)**, зб. до **вандрі́вник** 'мандрівник' (*Ой у ті́ полоні́н'і цвиге́ малин:и́ч'и. Та най собі́ погу́л'и́е старе́ вандрі́вни́ч'и. Квс; Такі́ май вандрі́вни́ча зна́йут ус'а́ку біду́. Рс*); 'пияк'; паралельно вживається

і форма множини **вандруникі** (*Піли богачики, піли, н'ічо ни платіли, а йак прийшли вандруникі, стóлик намочіли*. Бчк – У); **гамáча**, зб. ‘біднота’ (*Нимá туді інчого легін'á, лиш самé гамáча*); паралельно функціонує значення ‘дитя бідняка’ (*Урòдила, най с'а ни приказує, йакéс' гамачá*); **випуленяча** (**випулен'áча, випулен'íча, віпулен'áча, віпулен'íча, віпулен'íч'и, вупулен'áча, упулен'áча**), зб. до **випуленяк** ‘витрішкуватий чоловік’; **випуленячка** ‘витрішкувата жінка’ (*Циган'áча-віпулен'áча*).

Групу агентивних збірних назв продовжують деривати з суфіксами **-ота** і **-ія**. В обстежених говірках чимало дериватів з суфіксом **-ота** мають експресивно-емоційну семантику зневаги або іронії, наприклад: **бирешнóта**, зб. до **біреш** ‘пастух великої рогатої худоби’. Пр, Стй; ‘той, хто водить воли в плузі’. Кл; ‘конюх’. Бг, Збр, НД, Нрс; ‘візник’. Дшк; ‘панський наймит’. ВБ, Ізк, Чрн; ‘заробітчанин’. ВЛч, Пст, Стй; ‘орендар’. Крс; **пацанóта**, зб. ‘група хлопчиків, підлітків’ (*Онi йшли, а пацанóта, шчо бы робіла, за ними*. Тн); **гицóта** (**гыцóта, гыцóта**), зб. до **гицень** ‘підліток-переросток’. Дв, Клч, Мш, Нгр, Сн; ‘той, хто дражнить дітей’ (*Отá извул:ила вс'у гыцóту*. Іза; *А шчо бы робіла гыцóта*. Дв, Тн); **гайналóта**, зб. до **гайналь** (*Ишло туді гайналóти на роботу. То гайналóта туді хóдит*); **бетірнóта** (**бет'ирнóта, бит'арнóта**), зб. до **бétяр** ‘розбійник, шибеник’; ‘кремезний, трохи грубуватий парубок, який любить горілку і жінок’ (відзначимо функціонування й іншого значення лексеми з позитивним експресивно-емоційним забарвленням ‘відважна людина’. Ізк).

Серед дериватів виділяємо номени, що характеризують осіб і за внутрішніми, і за зовнішніми властивостями, а іноді в поєднанні різних якостей, що творять певний образ людини в уяві діалектоносіїв, наприклад, деривати з суфіксом **-ій(а)**. Збірна назва етнічної групи ‘гуцули’ **гуцулія**, що функціонує паралельно з дериватом **гуцулнóта**. Відомо, що формант **-ія** ще в староукраїнській мові був уживаний для найменування сукупності родичів чи свояків, а також інших груп осіб. У досліджуваних говірках суфікс **-ія** представлено в назвах з оцінною семантикою: **баштунія**, зб. до **баштрún** ‘дуже худий, злий чоловік’ (*Зійшлác'а там самá баштун'íя та біду'чуд'á там*. Рс); **барбачія**, зб. до **барбáч** ‘людина, яка повільно і недбало працює’. Врц, Дмш (*Тотó ў вас нé робітники, тотó пустá бабрачій*); **бербенія** (**бербен'ійи**), зб. до **бербén** ‘лінива людина’. КсП (*Циган'íя-бербен'íя, под' на пóле, дам ти сóле! Рс; Бербен'íя – так'é, шо ни хóче робіти*. КсП).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розглянуті деякі особливості функціонування агентивних назв з семантикою збірності свідчить про багатство виражальних засобів у межах різних словотвірних типів діалектної мови. Нами простежено випадки відповідності кожному конотативному чи ситуативному значенню окремого словотвірного форманта збірності, чи окремої лексеми, а також полісемії в межах однієї лексеми. Відтінки значень знаходять своє

вербальне вираження в межах словотвірних дериватів з семантикою збірності. Подальші спостереження відкриють широкі можливості для аналізу функціонування категорії збірності і на матеріалі південно-західних говорів, і в континуумі української діалектної мови загалом.

Список скорочень назв населених пунктів

Ужгородський р-н: Бр – Баранинці, Дрв – Дравці (нині в складі Ужгорода), Чб – Чабанівка; Великоберезнянський р-н: ВБ – Великий Березний, Влс – Волосянка, Дмш – Домашин, Збр – Забрідь, Лт – Люта, Тх – Тихий; Мукачівський р-н: Бб – Бобовище, Бг – Богдан, ВЛч – Великі Лучки, Зн – Зняцьово, Кл – Кальник, Крт – Крите, Кшт – Куштановиця, Мд – Медведівці, Мкл – Микулівці, НД – Нове Давидково, Пст – Пістрялово; Іршавський р-н: Блк – Білки, Бнк – Бронька, Влк – Вільхівка, Грб – Горбок, Дв – Довге, Зч – Заріччя, Ілн – Ільниця, Кшн – Кушниці, Лк – Луково, Мдн – Мідяниця, НБ – Нижнє Болотнє, Пр – Приборжавське; Рахівський р-н: Рх – Рахів, Блн – Білин, Бчк – (припускаємо, що це нині Великий Бичків), ВВ – Верхнє Водяне, КсП – Косівська Поляна, Рс – Росішка, Яс – Ясеня; Воловецький р-н: Мш – Мішкаровиця (нині в складі Біласовиця); Міжгірський р-н: Ізк – Ізки, Клч – Колочава, Мй – Майдан, Нгр – Негровець, НСт – Нижній Студений, Сн – Синевир, Тн – Торунь; Тячівський р-н: Бдв – Бедевля, Влх – Вільхівці, Вн – Вонігове, Дбв – Дубове, Крс – Красна, Нрс – Нересниця, РП – Руське Поле, Трн – Терново; Свалявський р-н: Крц – Керецьки, Сас – Сасівка, Стй – Стройне; Хустський р-н: Вш – Вишково, Іза – Іза, Лпч – Липча, НБс – Нижній Бистрий, Ркс – Рокосово; Перечинський р-н: Прч – Перечин, Врч – Ворочово, Лкц – Лікіцари, Смер – Сімер, Трч – Турички; Виноградівський р-н: Врц – Веряця, Ком – Ком'яти (нині Великі Ком'яти, Олш – Олешник, Пшк – Пушкіно, Хж – Хижа, Хл – Холмовець, Чрн – Черна.

Література та джерела

- Аркушин, Г. Л. (2004). *Іменний словотвір західнополіського говору* : дис... д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова. Луцьк, 540 с.
- Бевзенко, С. П. (1960). *Історична морфологія української мови. Нариси із словозміни і словотвору*. Ужгород, 416 с.
- Білоусенко, П. І. (1993). *Історія суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду)*. К., 215 с.
- Білоусенко, П. І. (2002). *Нариси з історії українського словотворення (суфікс -иця)*. Запоріжжя, 206 с.
- Білоусенко, П. І. (2009). *Нариси з історії українського словотворення (суфікс -ина)*. Запоріжжя, 252 с.
- Буднікова, Л. Т. (2012). Категорія збірності у словацькій мові: зіставний аспект. Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. 17. С. 11 – 13.
- Гуцульські говірки : короткий словник (1997). Л., 232 с.
- Грицак, М. А. (2017). Матеріали до Словника українських говірок Закарпатської області (Вип. 1. А – Б). К. : КММ.

- Негрич, М. (2008). *Скарби гуцульського говору: Березови*. Л., 224 с.
- Німчук, В. В. (1955). Спостереження над словотвором іменника в говірці села Довге Іршавського району (суфіксація). *Наук. зап. Ужгород. ун-ту : діалектол. зб.* 14. С. 169 – 192.
- Німчук, В. В. (1962). *Словообразование именных частей речи в закарпатских верхнеприборжавских говорах* : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – український язык. Київ, 18 с.
- Закревська, Я. В. (1976). *Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті*. К., 164 с.
- Закревська, Я. В. (1997). Ізоглоси словотвірних явищ на тлі ізоглос інших структурних рівнів. *Український діалектологічний збірник*. 3 (С. 101 – 112). К. : Довіра.
- Леснова, В. В. (2004). *Номінація рис людини в українських східнословобожанських говірках*. Луганськ : Альма-матер, 193 с.
- Леснова, В. В. (2012). Словотвірні засоби вираження оцінних значень в українському діалектному мовленні. *Лінгвістичні студії*. 24. С. 189 – 193.
- Лукьянюк, К. М. (1966) *Суффиксальное словообразование в буковинских говорах (прямая суффиксация)* : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – український язык. Черновці, 23 с.
- Панцьо, С. (2000) Словотвірний розряд іменників зі значенням збірності та одиничності у діалекті лемків. *Наукові записки*, 23. Сер. Філологічні науки (мовознавство). С. 23 – 30.
- Піпаш, Ю. О. & Галас, Б. К. (2005). Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). Ужгород, 266 с.
- Олексенко, В. П. (2002). *Словотвірні категорії іменника* : автореф. дис ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова. К., 36 с.
- Онишкевич, М. Й. (1984). *Словник бойківських говірок*. 1 – 2. К. : АН УРСР.
- Словник буковинських говірок (2005). Чернівці : Рута.
- Словник гуцульських говірок (літера Б) (1991). *Гуцульщина: Лінгвістичні етюди* (С. 112 – 270). К. : Наук. думка.
- Харківська, О. В. (2015). *Суфіксальний словотвір апелятивних іменників в українських говорах Закарпаття* : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова. Ужгород, 397 с.
- Черкес, Н. Д. (1991). До питання про функціонально-експресивне навантаження збірних імен в українських говорах карпатського регіону. *Українська лексика в історичному та ареальному аспектах: зб. наук. праць* (С. 100 – 113). К. : Наук. думка.
- Черкес, Н. Д. (1994). *Категорія збірності у говорах Карпатського регіону* : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова. Л., 24 с.
- Шило, Г. Ф. (1969). Словотвір іменників у говорах басейну верхнього Дністра і верхньої Прип'яті. *Питання словотвору*

східнослов'янських мов : матеріали міжвідом. респ. наук. конф. (1969 р., м. Київ). К. : Наук. думка.

Шумицька, Г. В. (2010). *Словотвір апелятивних іменників у північнолемківських говірках української мови* : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова. Ужгород, 19 с.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2019 р.

Прийнято до друку 12.04.2019 р.

Рецензент – канд. філол. н., доц. Ніколаєнко І. О.